

CANDAROĞULLARI BEYLİĞİ DÖNEMİNDE SOSYAL – KÜLTÜREL HAYAT'A DAİR BİR DEĞERLENDİRME

Tunay KARAKÖK

Bülent Ecevit Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, Zonguldak

İlk Kayıt Tarihi: 22.11.2011

Yayına Kabul Tarihi: 22.01.2012

Özet

13. yüzyılın ilk yarısında vuku bulan Babailer İsyanı ve Köseadağ Savaşı ile Türkiye Selçuklu Devleti'nin uç'larda merkezi otoritesinin zayıflaması ve ardından tamamen ortadan kalkması sonucunda, Anadolu'da her biri müstakil birer devlet karakterinde yirmiden fazla Türk beyliği kurulmuştur. Bu beyliklerden biri olan ve 1291'den 1461 yıllarına kadar süren varlığı boyunca Kastamonu, Sinop civarını yurt edinmiş; Selçuklu ile Osmanlı arasındaki sağlam halkaları teşkil eden ve Batı Anadolu'daki Türk fetihlerinin modelleri olan beyliklerden bir tanesi olarak kabul edilen Candaroğulları Beyliği Türk-İslam sentezinin varlığını hissettirdiği uygulamaların ve oluşumların var olduğu bir sosyal-kültürel hayata sahip olan beylik Anadolu'nun Türkleşmesinde ve bir Türk yurdu olarak kalmasında büyük rol oynamıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Beylikleri, Candaroğulları, Kastamonu, Sinop

AN EVALUATION ABOUT THE SOCIAL AND CULTUREL LIFE OF THE CANDAROĞULLARI BEYLIK'S

Abstract

More than twenty Turkish beylics each of which was in the independent state character were established in Anatolia as a result of weakening and later utterly destroying of the central authority in the edges of Great Seljuk Empire with the help of Babais Rebellion and the Battle of Kosedag took place in the first half of the 13th century. One of those beylics having a socio-cultural life consisting of the applications and structures of the synthesis of Turkish and Islam, the Beylic of Candaroğulları, which was established around Kastomonu and Sinop ruling from 1291 to 1461 and representing the strong ties between the Seljuks and the Ottomans and being regarded as one of beylics of Turkish invasion models in West Anatolia played an important role on making Anatolia Turkish and making it live as a Turkish state.

Key Words: Anatolian Beylics (principalities), The Jandarids, Kastamonu, Sinop

1. Giriş

1.1. Türkiye Selçuklu Devletinin Yıkılışı ve Anadolu Beylikleri'nin Doğuşu

1240 yılında vuku bulan “Baba İshak Ayaklanması” ya da “*Babai İsyanı*” (1) ile ise devletin zayıflığı ortaya konulmuş ve devlet ile uçlar (2) arasındaki ayrılık meydana gelmiştir. (3) Bu durum ülkede ister istemez bir otorite boşluğunun doğmasına sebep olmuştur. 1243 yılında yapılan Köseadağ Savaşı’nda, Türkiye Selçuklularının Moğol ordusu karşısında yenilmesi ise sonun başlangıcı olmuştur (4). Çünkü bu mağlubiyet ile Türkiye Selçuklularının Anadolu’da kurduğu siyasi birlik bozulmuş, Anadolu’nun değişik bölgelerinde yeni siyasi otoriteler - beylikler kurulmuştur.

Öte yandan Türkiye Selçuklu Devletinin siyasî yönden zayıflamasıyla birlikte Moğolların yönetim ve halk üzerindeki baskı ve zulmü, Türkmenlerin Moğol tahakkümünün hissedilmediği daha rahat bölgelere göç etmelerine sebep olmuştu. Böylece bir anlamda Moğol baskısı ve istilasına karşı ortaya çıkan millî refleksin de etkisiyle, siyasî yönden de rahatlayan Türkmen beyleri, yavaş yavaş bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardı.

Dahası Orta Anadolu’da egemen olan Moğolların ana ulaşım ve haberleşme merkezlerini ellerinde bulundurmaları, Türkmenlerin sınır boylarına yerleşerek örgütlenmelerine sebep olmuştu (5). Sınır - uç bölgelerine yerleştirilen bu Türkmenler sınırlarda güvenliği sağladıkları gibi, ileride kurulacak beyliklerin de ilk tohumlarını atmışlardır denilebilir (6).

Neticede ise Moğol tahakkümü karşısında Türkiye Selçuklu Devleti yıkılırken sınır - uç bölgelerine yerleşen Türkmen beyleri, yavaş yavaş merkezle olan irtibatlarını kesmeye başlamışlardır (7).

İste sözünü ettiğimiz şartlarda, Türkiye Selçuklu Devleti’nin hâkim olduğu topraklarda kurulan bu beylikler Türk Tarihi’nde “*Anadolu Beylikleri*” ya da “*Tevâif-i Mülûk*” (8) diye adlandırılır (9). Önceleri merkezi otoritenin zayıflaması olmak üzere birçok siyasî ve toplumsal olaylar sonucunda ortaya çıkan bu beylikler (10), XIII. yy. sonundan başlayarak hemen hemen – Dulkadir ve Ramazanoğulları beyliklerinin egemenliklerini kaybettikleri- XVI. yüzyılın başına kadar geçen süre içinde Anadolu’nun tarihinde söz sahibi olmuşlardır (11).

Bu dönemde ortaya çıkan beyliklerin çoğunun, merkezi idarenin daha zayıf olduğu Bizans İmparatorluğu’na (12) yakın uçlarda ve kıyı bölgelerinde kuruldukları dikkati çekmektedir. Selçuklu-Moğol hâkimiyetinin daha güçlü olduğu Orta Anadolu’da kurulan beyliklerin sayısının ise daha az olduğu görülmektedir. Öte yandan ise bu beylikler hukuken ya da görünüşte Selçuklu ve Moğol hâkimiyetini kabul etmekle beraber, gerçekte müstakil olarak hareket ediyorlardı (13).

1.2. Beylikler Döneminde Anadolu’nun Siyasi – Sosyal ve Ekonomik Durumu

1243 yılından sonra başlayan kargaşa ortamı ile birlikte, I. Alaaddin Keykubad zamanında Bizans ve Kilikya sınırlarına, sınırları - uçları korumak üzere yerleştirilmiş olan Türkmenler (14), beylerinin önderliğinde kendi beyliklerini kurmaya başlamışlardır. Bu sırada, özellikle Bizans sınırındaki Türkmenlerin, Bizans topraklarına karşı yapmış oldukları akınlar başarı ile sonuçlanıyordu.

Bu tarihlerde, Anadolu Selçuklularının çöküşü gibi, Bizans İmparatorluğu’nun da çöküşü başlamıştı. Bu suretle istila ettikleri yerlerde mahalli idarelerini kurmaya baş-

lamışlardır. Daha sonra da Anadolu'daki Moğol valilerinin çeşitli zulüm ve entrikalarına dayanamayarak, resmi devlet olan Anadolu Selçuklu İmparatorluğu ile ilişkilerini keserek, bağımsız olarak hareket etmişlerdir.

Buradan hareketle; bu dönemde Anadolu'da bağımsız birer siyasi unsur haline gelen beylikler yani *Tevaiif-i Mülük*'lerin başlıcaları ise; Karamanoğulları Beyliği (15), Germiyanogulları Beyliği (16), Menteşeoğulları Beyliği (17), Candaroğulları Beyliği (18), Osmanogulları Beyliği (19), Aydınoğulları Beyliği (1300 – 1425), Saruhanogulları Beyliği (1280 – 1391), Hamidoğulları Beyliği (1280 – 1391), Tekeogulları Beyliği (1300 – 1423), Ramazanoğulları Beyliği (1352 – 1608), Dulkadiroğulları Beyliği (1337 – 1522) ve son olarak da Eretnaoğulları Beylikleri (1327 – 1386)'dir.

Beylikler döneminde XIV. yüzyılın ortalarına kadar, Anadolu Selçuklu Devleti zamanındaki çok faal olan ticaretin devam ettirildiği anlaşılmaktadır. Anadolu Selçuklu devleti zamanında, Marmara ve Ege'deki limanların kontrolünün Bizanslıların elinde olması nedeniyle, batı ile yapılan ticarete aracılar olarak ticaret yapmak zordu (20). Beylikler döneminde bu limanların kontrolünün Türklerin eline geçmesi ve batılı tüccarlarla yapılan antlaşmalar sonucu, özellikle XIV. yüzyılın ortalarından itibaren ticaretin önemli ölçüde arttığı görülmektedir.

Selçuklular zamanında ihraç edilen ham veya işlenmiş madenler, Beylikler döneminde de önemli bir ticaret emtiası olarak ekonomiye canlılık kazandırmıştır. Bu madenler arasında, Anadolu'nun çeşitli yörelerinde çıkarılan bakır, gümüş ve şap önemli birer ihraç ürünüdür. Ayrıca ihraç ürünleri arasında hububat, kurutulmuş meyve ve canlı hayvanların yanı sıra, Anadolu'da imal edilen halı, kilim ve çeşitli dokumalar, Avrupa, Uzakdoğu ve Ortadoğu ülkelerinde aranılan eşyalar olarak görülmektedir (21).

Anadolu'da üretilen bu ürünlerin, özellikle batılı tüccarlar tarafından diğer ülkelere ihraç edilmesi, bu dönem Anadolu halkının ekonomik yönden güçlenmesine neden olmuştur. Selçuklular döneminde kurulan kervan yolları, Beylikler döneminde de işlerliğini korumuş, Anadolu'nun iç bölgelerinden Türklerin eline yeni geçen Ege sahilindeki limanlara doğru yeni ticaret yolları kurulmuş, özellikle Germiyanogulları, ihraç ürünlerini Balat ve Ayasuluğ' a götürmek için Menderes nehrinden önemli ölçüde faydalanmışlardır (22). Yine bu dönemde Karadeniz, Marmara, Ege ve Akdeniz sahillerinde eskiden beri kullanılan limanlar, Beylikler döneminde de faaliyetine devam etmiş, Karadeniz' de Sinop, Farya, Fatsa ve Trabzon limanları Rusya taraflarına yapılan ihracatta önemli rol oynamıştır.

Beylikler döneminde, özellikle Batı Anadolu'da yeni fethedilen yörelerde kurulan ticaret yolları üzerinde kervansaray inşa edilmesi, gelişen ticaretin bir sonucudur. Sahillerde Türkler tarafından ele geçirilen ve yerleşilen eski liman şehirlerinde kervansarayların yanı sıra ticaret hanlarının da inşa edilmesi gerekmektedir.

Zamanla, Osmanlılar tarafından beyliklerin birçoğunun egemenliğine son verilmesi sonucu, 15.yüzyılın ortalarına doğru dönemin önemli ticaret merkezlerinin büyük bir bölümü ortadan kalkmış, ticaretin ağırlık noktaları Osmanlıların istediği şekilde başka merkezlere taşınmıştır. Bunun sonucunda da beylikler döneminin önemli ticaret merkezleri arasında yer alan Balat ve Ayasuluğ şehirlerinin yerini İzmir, Karadeniz'deki Fatsa, Sinop ve Farya limanlarının yerini ise Ünye almıştır (23). XV. yüzyılın ortalarından itibaren, Anadolu'da bulunan birkaç beyliğe rağmen ticaretin tek hâkimi Osmanlılar olmuştur.

Beylikler döneminde kültür sanat alanında önemli eserler meydana getirilmiş olup, inşa edilen eserlerde genellikle Selçuklu geleneğinin devam ettirildiği görülmektedir. Karamanoğlu Mehmed Bey'in Türkçe'yi resmi dil olarak ilan etmesi, Anadolu Türk Kültür Tarihi açısından önemli bir olay olarak kabul edilmektedir (24). Devamında ise yine Karamanoğulları Beyliği gibi, Anadolu kültür tarihi için büyük ve önemli hizmetlerde bulunmuş bir beylik olan Menteşeoğulları; Balat gibi bir limanı ellerinde bulundurmalarından dolayı var oldukları dönemde özellikle ticari yönden büyük katkılar ve atılımlar gerçekleştirmiştir (25). Döneminin en güçlü beylikleri arasında görülen Candaroğulları Beyliği de hüküm sürdüğü dönemde önemli eserler inşa etmiştir. Bunların birçoğu hala ayakta olup, bazıları harap, bazıları ise tamamen yok olmuştur. Sinop gibi önemli bir limana sahip olmaları nedeniyle de, ticari açıdan çok önemli rol oynamışlardır (26).

2. Candaroğulları Beyliği'nin Kuruluşu Ve Hanedan'ın Menşei

XIII. yüzyıl sonlarında Türkiye Selçuklu Devleti parçalanırken, Kastamonu ve Sinop çevresinde kurulan bir Türkmen Beyliği olan Candaroğulları Beyliğine; beyliğe kırk yıla aşkın bir süre hükümdarlık yapmış olan sekizinci hükümdarları İsfendiyar Bey'e izafeten "*İsfendiyaroğulları*", Osmanlı dünyasında devlet adamlığı ile varlıklarını sürdürebilmiş olan "*Şemsiler*" veya son hükümdar Kızıl Ahmed Paşa sebebiyle "*Kızıl Ahmetliler*" de denilmiştir (27). Beyliğin başlangıç ismi olan Candaroğulları isminin menşei bu beyliği kuran Şemseddin Yaman Candar'ın adına izafe edilmesine dayanır (28).

Candar kelimesi Farsça *can* (*silah*) ve *dar* (*tutan*) kelimelerinden oluşmaktadır. Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular, Harezimşahlar, Eyyubiler ve Memluklular gibi bazı İslam devletlerinde, hükümdarı ve sarayını korumakla görevli muhafızlar için kullanılan bir terimdir. Asıl görevi sultanın ve sarayının güvenliğini sağlamak olan candarların, siyasi suçluları yakalayıp zeredhane denilen yerde hapsedmek, idam mahkûmlarının cezalarını infaz etmek, huzura girmek isteyen emirleri sultana takdim etmek, gelen postayı davetkâr ve katib-i sır ile beraber sultana arz etmek ve merasimlerde çetir taşımak gibi görevleri vardır (29).

Selçuklu hükümdarı II. Mesud'a karşı, kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan tarafından başlatılan isyan hareketini bastırmada Candar olarak gösterdiği başarısından dolayı İlhanlı hükümdarı Geyhatu tarafından Eflani ve çevresi Yaman Candar'a iktâ olarak verilmiştir (30). İşte bu hadise Candaroğulları Beyliğinin kuruluşunu teşkil etmektedir (1292).

Beyliğin kurucusu Şemseddin Yaman Candar'ın bağlı bulunduğu ailenin menşei hakkında kaynaklarda açık kayıt yoktur (31). Zuhuri Danışman, Candaroğulları'nın Oğuzların Kayı boyundan olduğu söyler (32). Ailenin Oğuzların Alayurd'lu kabilesine mensup olduğu da kaydedilmektedir. 16. yüzyılda Kastamonu bölgesinde bu kabileye mensup bir oymağın varlığına ulaşılmıştır (33).

Kastamonu başşehir olmak üzere en geniş şekli ile ve bugünkü haliyle Sinop, Samsun, Çankırı, Zonguldak vilayetlerinin tamamı ile Çorum vilayetinin Kızılırmak'ın batısında kalan parçasına yayılmış, hatta Bolu içlerine kadar girmiş olan Candaroğulları Beyliği; kuzeyi Karadeniz tarafından olmakla birlikte güney ve doğuda Eretna Devleti ile çevrilidir. Doğu'da Tacüddinoğulları yer alıyordu. Bu arada Amasra ve Samsun'un Hristiyan kesimi, Cenevizlilerin elindeydi. Batı'da ise Osmanlılar, beyliği gittikçe sardılar. Eretna ve Kadı Burhanettin Devletleri son bulunca, 1398 yılında

dilleri Türkçe ve mezhepleri Sünni Hanefi olan Candaroğulları beyliği doğudan ve çepeçevre Osmanlılarca sarıldı (34).

İlhanlı hükümdarı Geyhatu tarafından Eflani ve çevresini Yaman Candar'a iktâ olarak verilmesinin Candaroğulları Beyliği'nin kuruluşunu gerçekleştirdiğini yukarıda zikretmiştik. Öyle ki Candaroğulları ailesinin atası ve isim babası Taşköprü'deki 1328–1329 tarihli Muzaffereddin medresesi kitabesi ile İsfendiyaroğulları'ndan İsmail Bey'in Hülviyyat adlı kitabının giriş bölümündeki nesep cetvelinden anlaşıldığı üzere Şemseddin Candar'dır (35).

Şemseddin Yaman Candar, yaşadığı müddet içinde Eflani ve çevresini aşamamıştır. Oğlu Süleyman Paşa'ya ait 729/1328–1329 tarihli Muzaffereddin Medresesi kitabesine göre bu tarihten önce vefat etmiş ve beyliğin başına oğlu Süleyman Paşa geçmiştir (36).

Babasının vefatından sonra Eflani'de beyliğin başına geçen Candaroğlu Süleyman Paşa, Çobanoğlu Emir Mahmud'u ortadan kaldırarak Çobanoğulları'na son vermiş (1309) ve Kastamonu'yu zapt ederek, burayı beyliğin merkezi haline getirmiştir. Daha sonra Safranbolu'yu da hâkimiyetine aldıktan başka, 1322 yılında Sinop'ta kurulu olan Pervanoğulları Beyliği'ni ortadan kaldırmak suretiyle beyliğin topraklarını Sinop'a kadar genişletmiştir. 1335 yılında ise Moğol hükümdarı Ebu Said Bahadır Han vefat edince de bağımsızlığını ilan etmiştir (37).

Süleyman Paşa'nın oğlu Gıyaseddin İbrahim Bey (38), 1339 yılında kendisine isyan ederek Kastamonu'yu zapt ile beyliğin başına geçmiş ki bu olayın yaşanmasından kısa bir süre sonra da kendisi vefat etmiştir. İbrahim Bey'in ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte kendisinden sonra beyliğin başına amcası Yakup Bey'in geçtiği düşünülmektedir. Onun beylik yıllarına ait bilgilerin yokluğundan, Yakup Bey'in oğlu Adil'in 1346 senesinde bey olduğu kabul edilmektedir. İsmi gibi adaletle hükmeden Adil Bey devrinin hadiseleri hakkında da bilgiler yetersizdir. Adil Bey'in vefat tarihi bilinmemektedir (39).

Adil Bey'i müteakip beyliğin başına oğlu Bayezid (40) geçmiştir. Muhtemelen 1361 senesinde bey olan Celaleddin Kötürüm Bayezid zamanı, Karadeniz'de Venedik ve Cenevizliler ile nüfuz mücadelelerinin görüldüğü, Osmanlı Devleti ile dostça ilişkilerin geliştirilmeye çalışıldığı ve Bayezid'in oğulları arasında taht kavgalarına sahne olarak beyliğin ikiye bölündüğü devirdir (41). Yirmi seneye yakın bir zaman Kastamonu emirliğinde bulunan Bayezid hayatının mühim bir kısmını gerek Osmanlılarla ve gerekse diğer Anadolu Beylikleri ile mücadele içinde geçirmiştir.

Bayezid'den sonra beyliğin başına, kardeşi İskender'i öldürmek sureti ile büyük oğul II. Süleyman Paşa geçmiştir. Osmanlıların himayesinde bu makama oturan Süleyman, babası gibi Osmanoğulları ile akraba olmuş ve babasının eşi Efenzed Hatun'un kız kardeşi olan Sultan ile evlenmiştir (42).

Gayet faal bir politikacı olan Süleyman Paşa, kendi menfaatleri ve topraklarını koruma doğrultusunda komşuları ile münasebetler kurmaktan çekinmemiş I. Murat'ın Karamanoğulları seferi ile I. Kosova muharebesine diğer Anadolu beylikleri ile beraber yardımcı kuvvet göndermiştir. Yıldırım Bayezid'in ilk dönemlerinde de süren bu dostane ilişkiler Süleyman Paşa'nın çevre beylikler ile kurduğu ittifakların neticesinde Osmanlıya karşı düşmanca tavırlar takınmasına sebebiyet vermiş ki bu tavır neticesinde de 1392 yılında Yıldırım Bayezid Kastamonu'da Süleyman Paşa'nın üzerine yürüyüp, onu ortadan kaldırmış ve Candaroğulları Beyliği'nin Kastamonu şubesini

Osmanlı topraklarına ilhak etmiştir (43).

Kardeşi Süleyman Paşa'nın Yıldırım Bayezid tarafından öldürülerek beyliğin Kastamonu şubesinin Osmanlı'ya katılmasından sonra, 1385 yılından beri sahibi olduğu Sinop'ta müstakil kalarak, tahtın yegâne varisi durumuna gelen İsfendiyar Bey (Sultanzade Ebu'l - Feth İftiharüddin İsfendiyar Çelebi Bey b. Bayezid); Timur'un Anadolu'ya girmesi ve Ankara Savaşı'nda (1402) Yıldırım Bayezid'i mağlup etmesiyle birlikte, Kastamonu dahil beyliğin eski topraklarına tekrar sahip olmayı başarmıştır (44). Öyle ki İsfendiyar Bey bu mücadelelerde Timur'un yanında yer almıştır. Diğer bir taraftan ise İsfendiyar Bey; Rumeli fatihi Süleyman Paşa'nın kızından doğmakla Sultanzade yani aynı zamanda Osmanlı şehzadesi'dir. Yaman Candar Bey'in torununun torunudur. Artık Candaroğulları yetmiş yıl ömre ve kır yılı aşan saltanata nail olan İsfendiyar Bey'in sulbünden yürümüş, Candaroğulları adı yerine İsfendiyaroğulları denmeye başlanmıştır (45).

1439 yılında vefat eden İsfendiyar Bey'den sonra beyliğin başına, sağlığında veliht tayin edilmiş oğulları arasından Taceddin İbrahim Bey geçmiştir. II. Murat'ın eniştesi ve kayınpederi olan İbrahim Bey döneminde önemli bir hadise vuku bulduğu gibi, 1443 yılında İbrahim Bey vefat etmiş ve yerini büyük oğlu Kemaluddin İsmail Bey'e bırakmıştır (46). İsfendiyaroğulları'ndan İsmail Bey, yüksek karakterli bir şahsiyettir. Fatih Sultan Mehmed'in eniştesi olmakla birlikte, saltanatının ilk yıllarında kardeşi Kızıl Ahmet ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Kardeşinin Osmanlı desteğini alamaması üzerine, 1444 yılında II. Murad'a elçi ve hediyeler göndererek dostluğunu pekiştirmiş, Sinop'ta Fatih'in iltifatına mazhar olmuştur. Fatih Sultan Mehmed döneminde de Bursa civarındaki Yenişehir ve Yarhisar tımarları kendisine, Bolu sancağı da oğlu Hasan Bey'e verilmiştir (47).

Osmanlı Devleti beylikleri ilhak siyasetinde, Anadolu beyliklerinden herhangi birisinde mevcut olan hanedan mensupları arasındaki ihtilafta kendi siyasetine uygun olanı desteklemiş ve o şahsın beyliğin başına geçmesini temin etmiş daha sonra da uygun bir zamanda bu beyliği ilhak etmiştir. Candaroğulları Beyliği'ni sulh ile ele geçiren ve İsmail Bey'i Yenişehir ve İnegöl taraflarına gönderen Fatih, Candaroğulları Beyliği'ni hemen ilhak etmemiş ve İsmail Bey'in kardeşi olup, Osmanlılara sığınarak Bolu Sancakbeyliği yapan Kızıl Ahmet Bey'e vermiştir. Kısa süre sonra ise onu Mora Beyliği'ne atamıştır. Anadolu'da siyasi dengeleri de dikkate alarak Fatih, Candaroğulları Beyliği'ni ilhak etmiştir. Kardeş Kızıl Ahmet ise Mora Sancakbeyliği'ne gitmemiş, Anadolu'da kalmayı tehlikeli bularak Uzun Hasan'a sığınmış ve İsmail Bey'in Filibe'ye nakledilmesine sebep olmuştur (48).

Ölüm tarihi belli olmayan Kızıl Ahmed Bey'in beyliği çok kısa sürmüştü ve sadece şeklen hükümdar derecesinde Candaroğulları tahtında oturmuştur. Gerçek anlamda ise Candaroğulları Beyliği tarihi İsmail Bey'in iktidardan uzaklaştırılması ile noktalanmıştır. Kızıl Ahmed'in oğulları Musa Paşa ve Mirza Mehmet Paşa Osmanlı vezirleri arasında bulunmuştur (52).

3. Candaroğulları Dönemi Sosyal ve Kültürel Hayat

Kastamonu ve çevresi ile Kuzey Anadolu sahillerinin büyük bir kısmına sahip olan, İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'ın ölümünden sonra becerikli bir siyaset izleyerek XIV. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'nun en kuvvetli siyasal kuruluşlarından biri durumuna geçen Candaroğulları Beyliği'nin sosyal ve kültürel durumu, dönemin Anadolu'sunda mevcut durum ile doğrudan bağıntılıdır. Candaroğulları

Beyliği döneminin sosyal ve kültürel hayatı hakkında bir şeyler söyleyebilmek ve yazabilmek için dönemin köy ve şehir diye nitelenen yerleşim birimlerini öncelikle ele almak gerekmektedir. Zira Anadolu'nun kapıları Türklere açıldıktan sonra, yığınlar halinde Anadolu'ya gelen Türkmenler; bir yandan şehirlere yerleştirilirken bir yandan da daha önce buralara yerleşmiş vaziyette bulunan ve bu göçler ile yaşadıkları ve yerleştikleri toprakları terk etmek zorunda kalan Gayrimüslim halkın terk ettiği yerlere yerleşmelerine ilaveten köyler kurmak suretiyle kendilerine yurtlar açmışlardır (53). Diğer bir ifade ile tüm bunlar Türkmenlerin yerleşik hayata geçmelerini sağlamıştır.

Kastamonu, Sinop, Çankırı, Taşköprü, Boyabat, Koçhisar, Çerkeş, Araç, Tosya, Küre, Daday, Devrakani, Kurşunlu, Kargı ve Kalecik kazaları Türklerin adı geçen havalide yerleştikleri önemli kentlerdir (54). Candarogulları Beyliğinin XIV. yüzyılın birinci yarısı için kırk civarı şehir ve bir o kadar da kalesi bulunuyordu (55).

Candarogulları ülkesinde şehir halkının önemli bir kısmını devlet hizmetinde bulunan veya devlet gelirleriyle geçinen kimseler teşkil ederdi. Başkentte, merkezi idarenin mensupları oldukça kalabalık bir sınıflı teşkil ettikleri gibi, büyük idare merkezinde de mahalli idareye mensup olanlar epeyce kalabalık bir zümre vücuda getirirlerdi. Devlet hazinesinden, önemli tahsilâtları olan bu kimseler, büyük arazilere ve diğer zenginlik kaynaklarına sahiptirler (56).

Memurlardan ve askerlerden başka; din âlimleri, müderrisler, vaizler, şeyhler, sey-yidler ve benzeri görevliler devletten para alırlardı. Şehir halkının en yoğun kitlesini sanayi erbabı oluşturuyordu. Şehir ticaret sermayesinin yoğunlaştığı bir merkez olduğundan şehirde görülen bir başka tabaka da sayıca çok olmakla birlikte tacir zümresiydi (57).

Büyük ticaretle uğraşan kimselerin zenginlikleri, devlete vergilerin toplanmasında ve çeşitli ihtiyaçlarının temininde gördükleri itibarın yanında, söz sahibi oldukları ve şehrin ileri gelenleri arasında yer aldıkları görülür.

İşte bu zengin, tüccar, tacir, memur ve ulemadan kişilerin oluşturduğu şehir hayatı, bol gelirli vakıfların inşa ettiği dinsel ve sosyal yapıların da katkılarıyla klasik İslam şehir tipinin Candarogulları topraklarında vücut bulmasını sağlamıştır.

Yerleşik hayatın önemli bir birimi olan şehir, Anadolu Selçukluları ve Beylikleri döneminde Anadolu'nun iç ve dış ticaretini sağlayan önemli merkezlerdi. Büyük ticaret yolları üzerinde kurulan şehirlerde büyük bir refah göze çarpıyordu. XIV. yüzyılın ilk yarısında Kastamonu'ya gelen ve Candaroglu I. Süleyman Pasa ile görüşen İbn-i Battuta, yazmış olduğu seyahatnamesinde; şehrin o zamanki durumuna ilişkin gözlemleri ve çevresindeki yolculuğu sırasında verdiği bilgiler içerisinde bu şehirde kendisine yapılan iyi muameleyi zikretmiş ve ucuzluktan söz etmiştir (58). Seyyah, Kastamonu'yu Anadolu'nun en büyük ve en güzel beldelerinden biri olarak tanımladığı eserinde beyin etrafında teşekkül eden sosyal tabakayı ise şu şekilde dile getirmektedir:

“Cuma günü ikametgâhından baîd olan mescide râkiben azîmet sultân'ın adetidir. Mescid-i mezkûr ahsabdan üç tabakayı havidir. Sultan ile ricâl-i devlet, kadî, fukahâ ve vücûh-i asâkir alt tabakada ve Efendi yani Sultan'ın biraderi ile ashâb u huddâmi ve ahâlî-i beldeden bazilari orta tabakada ve Sultan'ın esgar evladi olan ve Cevad tesmiye kilinan veliahdi ile ashâb-i memâlik ve huddâmi ve sâir halk üst tabakada edâ-i salât ederler. Huffâz ictimâ ile mihrabin önünde halka teskil edip hatib ve kadî dahi bunlarla beraber oturur” (59).

Sözü edilen dönemde Candaroğlu kentlerinin yanı sıra, beylik sınırlarında 1500'e yakın köy, Türkmenlerle meskûn halde bulunuyordu. Artık bu yüzyıllarda bölgenin etnik yapısı Türklerin lehine değişiklikler göstermekteydi (60). Bu köyler, toplumsal bünyesi kademesiz olarak tarımla uğraşan ve birbirlerinden yaşayışları çok farklı olmayan çiftçi ailelerden oluşuyordu. Bütün iş hayatlarına hayvancılık ve tarım üretimi hâkimdi. Şehirlerde ise tarım dışı üretimin hâkimiyeti söz konusuydu.

Bu değişiklikler sırasın da ve sonrasında Candaroğulları Beyliği topraklarında Türkmenler tarafından kurulan köylere gelince ise; **Kastamonu**'da Esen Gazi, Debağ İshak, Oğlancık-Sitti, Karasu, Saru Kavak, Bil Ovacı, Çal, Bulacık, Kavacık, Gelin Virani, İsmailler, Bayundurcuk, Hoca Hacıp ve As köyleri; **Sinop**'ta Ahmet Bey, Bıçakçılar, Değirmenci, Demürci, Oraklı, Dane-Pirinç, Saru Boğa ve Sazlı köyleri; **Çankırı**'da: Eymircik; Köyü; **Taşköprü**'de: Tay Boga, Tadurga, Tutaş, Oruç Beylü, Samanlı Viran, Akçakavak, Çat, Balatlar ve Kuşcular köyleri; **Boyabad**'da: Çoban Bey, Kaymaz, Adil Avlagucuk, Doğan Bayudurcuk köyleri; **Koçhisar**'da: Bazar Kayısı Köyü; Çerkeş'te: Şeyh Doğan, Basmul Köyleri; **Araç**'ta: Okçular, Kavacık ve Oğuna köyleri; **Tosya**'da: Ahlatçık, Kayı, Çiftler, Gökçe, Öz, Çatak, Aspiros, Ağca Kavak Köyleri; **Küre**'de: Şeyh Çoban, Kuşcular, Ahi Mihal, Sazan, Depelik, Ağulu, Bozca Armut ve Elma Deresi köyleri; **Daday**'da: Eymir Bey, Bakıruluca, Mumcı, Sofçular, Tarakçılar, Budak, Başyalak ve Arslantaş köyleri; **Kurşunlu**'da: Kurt Gazi Köyü; **Kalecik**'te: Ak Viran Köyü; **Devrekani**'de: Mürseller, Bakırcısını, Kasaplar, Öyük, Göynük Virani köyleri; **Haşalay**'da: Emir Yusuf, Bezzaz, Düzen köyleri; **Göl**'de: Saru Ömer, Doğan, Şihabüddin, Şarkın, Koğalveç köyleri karşımıza çıkmaktadır (61).

İşte Orta Asya'dan Anadolu'ya uzun yıllar neticesinde yapılan göçler ile Anadolu'ya gelen ve Kastamonu ve çevresine yerleşen Türkmenler beraberlerinde, başta dilleri olma üzere, bütün gelenek ve göreneklerini, törelerini, edebi değerlerini, destanlarını, atasözlerini, çadırlarını, uzun yola dayanıklı ve süratli atlarını, büyük ve küçükbaş hayvan sürülerini, kağınlarını, tarım ve hayvancılık tecrübelerini, bitki, sebze ve meyve tohumlarını, silahlarını, kıyafetlerini, tarikat ve tasavvuf anlayışlarını, kısaca konar – göçer ve yerleşik hayatlarına ait maddi – manevi kültür miraslarının hepsini getirmişler, yukarıda adlarını saydığımız yerleşim birimlerini kurmuşlar ve bölgenin Türkmenleşmesine ve İslamlaşmasına büyük hizmetlerde bulunmuşlardır (62). Tüm bunlar ile birlikte buralara gelen insanlar beraberlerinde göçebe ve yerleşik hayatlarına ait maddi ve manevi kültür miraslarını da getirmişlerdir.

XIV. yüzyıl coğrafyacılarından El-Ömeri, **Mesâlikü'l-ıbsâr** adlı eserinde Candaroğulları'nın sosyal ve ekonomik durumunu ilgilendiren bilgiler vermektedir. El-Ömeri, Karadeniz kıyısında bulunan Kastamonu'nun önemli bir mevkiî bulunduğunu, özellikle Sinop'un Karadeniz kıyıları ile olan irtibatını ve önemini anlatır. Candaroğulları Beyliği'nin yöneticileri ve halkın bunlara bağlılığı ile bölgenin ekonomik durumu hakkında bilgi verir (63).

Candaroğulları Beyliği zamanında, Kastamonu, Anadolu'nun önemli ilim ve kültür merkezlerinden biri olup ilim ve sanat adamlarını himaye ederek pek çok Türkçe eser yazılmasına ve Türkçenin ilim dili olmasına yardımcı olmuşlardır. Öyle ki bölgeye gelen Türkler, ana dilleri olan Türkçeyi de beraberlerinde getirmişler ve bütün sosyal ve kültürel değerlerini bu dil çevresinde teşekkül ettirmişlerdir. Bölgede meskûn Türkler, günlük hayatlarında, ibadetlerinde kaleme aldıkları eserlerde ana dilleri olan Türkçenin güzelliklerini en iyi şekilde ifade etmişlerdir (64). Devamında ise Candaroğlu hükümdarı İsfendiyar Bey'in emri ile XIV. yüzyıl sonlarına veya XV. yüzyıl

başlarında kaleme alındığı tahmin olunan Türkçe satır arası tefsir olan “*Cevahiru'l Esdaf*” ile yine Candaroğlu muhitinde XV. yüzyıl ilk yarısında kaleme alınmış olan “*Miftahü'n Nur*” ve “*Hazainü's – Sürur*” adlı eserlerde geçen ve bugün için fazla kullanımı olmayan “*dükenlemek, kanırmak, örü-turmak, sağalmak, sağıslamak, seğirdişmek, söykenmek, sunuşmak, süsülmek, şakımak, tanıklık vermek, tapşurmak, tapulanmak, tayınmak, tizlemek, tanmak, uğunmak, yeylemek, yığlanmak, yumurlanmak, yülmek*” vb. Türkçe fiiller; “*avuç, bögrek, dalak, damak, damar, diş, deri, dil, el, emcek, ense, göğüş, ilik, irin, kıl, kirpük, kokarsu*”, gibi Türkçe organ adları, insan vücudu ile ilgili Türkçe tanımlar; “*ağu, altun, arık, arpa, aşuk, aya avazi, ayağ, balgam, başmak, beniz, bıçak, bınar, bilezik, bitti, boncuk, böğrölce, böğürtlen, bulanuk, burunduruk, bürüncek, cebe, çapak, çıban, çiçek, çömçe, çörek, çükündür, demür, deniz, derincek, dirgi, dişi, dutu, emcek, eroğlan, gömeç, gönlek, güyegü / güveygü, ısırğan, ısıtma, iğne, incü, iplik, iye / issi, kabak, karnış, kamu, kap, karavaş, karavul, katran, kepek, köpük, köseği / kösegü, kuyruk, kül, külek, mısmul, ocak, oğlan, oğul, ok, pul, sakız, sarımsak, sovukluk, süci, tuz, uğru, un, uyku, yahşi, yalın, yalva, yastuk, yavri, yavşan, yavuz, yazuk, yemiş, yeyni, yılduz, yığid, yumurta, yün, yüzük*” vb. eşya, alet, nesne adları, sosyal hayatı etkileyen bazı tanım ve terimler; “*arzu, at, balık, bit, çetük, donuz, güvercin, it, karınca, keçi, kekkik, kene, kirpi, koyun, kurbağa, kuzu, oğlak, ördök, örümcek, sıçan, sığır, tavuk, turna, üvez, yund*”, vb. Türkçe hayvan adları, yüzlerce yıllık kullanım devamlılığına sahip adlandırmalar olarak, Kastamonu havâlisinde yazılan eserlerde bolca kullanılmışlardır. Bu kelimeler, devlet adamları, ilim adamları ve halkın konuşma dilinde, Türk diline olan rağbetleri göstermesi bakımından önem arz etmektedir (65). Beyliğin asıl kurucusu olan ve sınırlarını genişleten I. Süleyman Pasa, çevresinde oluşturduğu ilim meclisleri ile kültür faaliyetlerinin yaşatılmasına önyak olmuştur (66).

İşte bu ön ayak olmanın beraberinde İslâm toplumunun sosyal hayatında önemli bir yeri olan ve kamu hizmetlerinin aksatılmadan ve hızlı bir şekilde ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasında en önemli görevi yapan vakıf müessesesinin de Candarogulları Beyliği sınırları içinde büyük ölçüde yaygınlaşması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Yerleşik hayata geçmeyi, şehirleşmeyi sağlayan ve mezkûr bölgeler oluştuğunda önemli bir yeri olan vakıf eserler arasında, cami, medrese, imaret, zaviye gibi dinî ve ictimâî maksatlarla kurulmuş pek çok müessese bulunuyordu (67). İlim ve kültür sahasında önemli gelişmelere sahne olan Candarogulları Beyliği'nin merkezi Kastamonu ve Sinop'ta pek çok cami, medrese, imaret, han, hamam, türbe ve çeşme inşa edildi (68).

Kültürün önemli göstergelerinden biri olan giyim kuşama baktığımızda ise, XIII – XV. yüzyıllarda bölge insanının bir takım yaşayış özelliklerinin o devir Türk dünyasından ve eski Türk sosyal yapısından elbette ayrı olarak ele alınamaz oluşu gerçeğidir. Öyle ki, Türkiye'deki hükümdar, bey ve askerlerin kıyafetleri, ayrı coğrafi sahalarda da yaşasalar, birbirinin aynıdır. Kadınların kıyafetleri de erkeklerinkine benzemekle birlikte, kadınların genellikle atlas, sof ve ipekli kumaşlardan yapılmış elbiseler giydiklerini, erkeklerin ise hırka, cübbe, şalvar, sarık, külâh ve çarık gibi giyim kuşam malzemeleri kullandıklarını görürüz. Kadınların başlarına taktıkları örtüye Türkçe “*derincek ve yaşmak*” adı veriliyordu. Ayakkabıya ise “*başmak*” da denilmektedir. Bölge Türklerinin, eski Türklerde kullanıldığı üzere başlarına bürk de giydikleri anlaşılmaktadır. Zenginler kaftan, soğuktan rahatsız olanların kürk giyerken, ilim camiasının her zaman cübbe ve sarık ile dolaşmaktaydı (69).

Bu dönemde halk genellikle göçebe Türkmenler çadırlarında yasarken köy ve şehirlerde yasayan halk, taş veya kerpiçten yapılan ve içine saman karıştırılmış çamur

balçıkla sıvanan evlerde otururlardı (70).

Dini hayata baktığımızda ise öncelikle Türkçenin önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz. Öyle ki Kastamonu'da bulunduğu sırada, Candaroğlu Süleyman Paşa ile Cuma namazına giden seyyah İbn-i Batuta, namaz bitiminde cemaatin Türkçe dua okuduklarından bahsetmektedir (71). Cenaze törenlerinde, para karşılığı ağıtıcı tutulmasının yanında, ölü sahibelerinin yas tutarken başlarına toprak saçmaları, saçlarını sakallarını yolarak, elbiselerini yırtmaları, elbiselerini ters giymeleri, külahlarını yere çalmaları gibi genellikle Orta Asya kökenli matem törenleri de yine adı geçen dönemde karşımıza çıkan bazı kültür öğelerindedir. Bu devir Anadolu'sunda da tıpkı Orta Asya yağ törenlerinde olduğu gibi ölünün ardından kurban kesilerek taziye için gelenlere ikram edilmektedir. Küçük ve büyük baş hayvanlardan yapılan kurban kesilmesi işi kurban bayramı, adak ve nezir için de yapılmaktaydı (72).

4. Sonuç

Sonuç olarak; birçok beylik gibi Candaroğullarının da dâhil olduğu Türkmen dünyası, her ne kadar idari bakımdan birbirlerinden ayrı oldukları bir siyasi yapı gösteriyorsa da öz itibarı ile aynı kültür ve dini düşünceye dayalı birbirlerinden farklı bulunmayan örf ve geleneğe sahip büyük ve geniş bir cemiyet durumunda bulunuyordu. Devamında ise Anadolu'daki kültür hayatının Orta Asya ile bağlantısının göz ardı edilemeyeceği, Türk tarihinin, kültürünün bir bütünlük ve devamlılık arz ettiği fikrinin yukarıda anlatılanlardan çıkartılabilecek en önemli sonuç olduğu göz ardı edilmemelidir.

XIII. yüzyılın başlarında kurulan Batı uçlarının “*Sol Kol Beylerbeyliğinin*” merkezi Kastamonu'da kurulan Candaroğulları beyliği gerek kendine has üslubuyla meydana getirdikleri gerekse sahip olduğu değerler ile ve siyasi faaliyetleri ile Anadolu'nun Türkleşmesine ve İslamlaşmasına büyük katkılar sağlamış, Birçok ilmi eserin Türkçeye çevrilmesinde katkıda bulunmuş olan Candaroğulları, hâkim oldukları bölgeleri imar açısından Türk ve İslam gelenekleri dâhilinde şekillendirerek yine Anadolu'nun Türkleşmesine katkıda bulunmuşlardır.

5. Kaynakça

1. Babai isyanı ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Ahmet Yasar Ocak, *Babailer İsyanı: Aleviliğin Tarihsel Alt Yapısı yahut Anadolu'da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000, III. Baskı.
2. Uç – Sınır; hükümetlerin, devletlerin veya birbirinden bağımsız politik unsurların coğrafi bitiş noktalarını ya da yasal yetki alanlarını tanımlayan bir terimdir. Başka bir deyişle, farklı sosyo-politik yapıları birbirinden siyasi olarak ayırt eden ve bu ayrımı haritalar üzerinde gösteren soyut çizgilerdir. Öyle ki sınır kavramı, bugünkü anlamına gelinceye kadar limes, marcas, sugur, akritai ve ucac gibi farklı toplulukların ve sistemlerin süzgecinden geçerek gelmiştir. Türkler de sınırı tanımlamak için bazı kavramlar kullanmışlardır. Uç (veya uç), serhad kavramları bunlardan en çok bilineni ve kullanılanlarıdır. Uç kelimesine, ilk olarak Türkçenin bilinen en eski sözlüğü olan Divan-ü Lugât-it-Türk'de rastlanmaktadır. Bu eserde uç “Türklerin kalem yaptıkları, kirmen, baston gibi şeylerin yapıldığı, dağlarda yetişen bir ağacın adı” olarak geçmektedir. Bunun dışında yine aynı eserde uç, bir nesnenin tükenmesi, bitmesi, kenarı; ‘uç el’ ise: “sınırdaki halk” anlamına gelmektedir. Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü'nde bu sözcük “uç, baş ve uzak” anlamlarıyla ifade edilmiştir. Mahmud Kaşgari uç'u Arapça sagr kelimesinin Türkçe karşılığı olarak

- vermiştir. Kutadgu Bilig’de ise “uç ordu” şeklinde bir ifadeye rastlanmaktadır. Kutadgu Bilig’in indeksinde uç sözcüğü “uç, tepe” açıklamasıyla ordu sözcüğü ise “saray, şehir” açıklamasıyla verilmiştir. Uç ordu ifadesinin, açıklamalardan hareketle “uç şehir, tepe şehir” anlamına geldiği sonucuna ulaşılabilir. Görüldüğü gibi bu kelimenin iki boyutu vardır. Birincisi bir sınırlandırmayı ifade etmesi ikincisi ise belli bir bölgede yaşayanları nitelerek için kullanılmasıdır. Uç bir bölgedir ve bu bölge düşman ile olan temas noktasıdır. Türklerin Anadolu’ya gelişi ile bu kavramın tarih kaynaklarında daha belirgin bir şekilde kullanıldığını görmekteyiz (Abdullah Ülker, “Uç”larda Etkileşim, Esneklik ve Pragmatizm: Osmanlı – Bizans Örneği (1277–1402), *Basilmamış Yüksek Lisans Tezi*, Hacettepe Üniv. Sosyal Bil. Enst., Ankara, 2010, s. 1-11).
3. Yasar Yücel, *XIII.-XV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Tarihi Çobanogulları Candarogulları Beylikleri*, TTK Yayınları, Ankara, 1980, s. 2.
 4. Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1999, VII. Baskı. s. 300.
 5. Cladue Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler*, Çev. Yıldız Moran, E Yayınları, İstanbul, 1994, III. Baskı. s. 309.
 6. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoynulu – Karakoyunlu Devletleri*, Ankara, 1984, s. 11.
 7. Osman Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998, IV. Baskı, s. 57; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 12.
 8. Nitekim bu beyliklerden bazıları; Germiyan, Saruhan, Karesi, Menteşe, Aydın ve Osmanlı Beylikleri, o tarihlerde birçok iç ve dış sıkıntısı bulunan ve bu yüzden çöküşe sürüklenen Bizans’a karşı gerçekleştirdikleri gazalalarla fethettikleri topraklar üzerinde kurulmuşlar, hâkimiyet alanlarını Bizans aleyhine genişletmişlerdir. Yine Karamanogulları ve Gâzi Çelebi (Pervaneogulları) beylikleri de aşağı yukarı aynı karakteristik özellikleri taşımaktadırlar. Buna mukabil Sahip-Ata, Eşref, İnanç, Hamit ve Candarogulları, Selçuklu ve İlhanlılar tarafından kendilerine iktâ olarak verilen yerlerde kurulan beylikler durumundadırlar. Bunların yanısıra bir de kendine has özellikleriyle ortaya çıkan Eretna, Razamanogulları ve Dulkadirogulları Beylikleri bulunmaktadır (Yücel (1980), *a.g.e.*, s. 4–5).
 9. Erdogan Mercil, “Anadolu Beylikleri”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1991, C.III, s. 138.
 10. Yücel (1980), *a.g.e.*, s. 1; Fahamettin Başar, *Anadolu Beylikleri: Siyasî-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi*, İstanbul, 1994, C.VIII, s. 281.
 11. Mercil, *a.g.m.*, s. 138.
 12. Bizans İmparatorluğu için bkz: Diehl, Charles (2006), *Bizans İmparatorluğu’nun Tarihi*, İlgı Yay., İstanbul; Mango, Cyril (2008), *Bizans Yeni Roma İmparatorluğu*, YKY, İstanbul; Nicol, Donald M. (1999), *Bizans’ın Son Yüzyılları (1261–1453)*, Tarih Vakfı Yurt. Yay., İstanbul; Ostrogorsky, George (1999), *Bizans Devleti Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara; Bailly, Auguste (1970), *Bizans Tarihi 1 - 2*, Kervan Kitapçılık, İstanbul; Prokopios (2008), *Bizans’ın Gizli Tarihi*, Kültür Yayınları, İstanbul; Cheynet, Jean- Claude (2008), *Bizans Tarihi*, Dost Kitapevi, Ankara; Levçenko, M. V. (1999), *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, Özne Yayınları, İstanbul; Lemerle, Paul (2005), *Bizans Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul; Dukas (1956), *Bizans Tarihi*, İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul; Vasiliev, A. A. (1970), *History of the Byzantine Empire*, The University Of Wisconsin Press; Turan (1999a), *a.g.e.*, s. 302; Turan (1998), *a.g.e.*, s. 58-59.
 13. Şahabettin Tekindağ, *Anadolu’da Türk Tarihi ve Kültürü*, Trabzon, 1967, s. 14.
 14. 1250 yıllarında Nuri Sufi Bey tarafından kurulan Beyliğin başkenti önce Ereğli, sonra Ermenek ve 1261 yılından sonra da Karaman (Larende) olmuştur. Karamanoğulları Beyliği

- en geniş şekliyle bugünkü Konya, Niğde, Nevşehir, Kayseri, Kırşehir, İçel illerinin tamamı ile Antalya'nın doğusunu ellerinde bulundurmuşlar, zaman zaman da Isparta, Afyon ve Ankara'nın bir bölümünü ele geçirmişlerdir (Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi II*, İstanbul 1983, s. 17, 18).
15. 13. yüzyılın ikinci yarısında, Kütahya ve çevresinde Yakup Bey tarafından kurulan beylik, başlangıçta Karamanoğulları ile birlikte en önemli beylik olarak görülmektedir. Karamanoğulları'nın aksine Osmanlılar ile iyi geçinen Germiyanoğulları, özellikle Kütahya ve çevresinde önemli eserler inşa etmişlerdir. Germiyanoğlu II. Yakup Bey'in erkek evladının olmaması nedeniyle ölümünden sonra topraklarını Osmanlılara vasiyet etmiş, 1429 yılında ölmesi üzerine, beyliğin toprakları Osmanlıların eline geçmiştir. Germiyanoğulları en geniş şekliyle bugünkü Kütahya, Afyon, Denizli, Uşak illerinin tamamıyla, Manisa'nın doğusunu ellerinde bulundurmuşlardır (Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 41, 45; Öztuna (1983), *a.g.e.*, s. 24).
 16. Güneybatı Anadolu'da 13. yüzyılın ikinci yarısında kurulan Beylik, özellikle güçlü donanması sayesinde denizlerde önemli başarılar elde etmiştir. Başlangıçta Peçin olan başkent, sonraları Balat'a taşınmıştır. 14. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte beylik; Peçin ve Balat olmak üzere iki şube olarak görülmektedir. Menteşeoğulları Beyliği en geniş şekliyle, bugünkü Muğla vilayetinin tamamı ile Kaş, Finike, Bozdoğan, Çine, Tavas ve Acıpayam gibi ilçeleri ellerinde bulundurmuştur (Paul Wittek, *Menteşe Beyliği*, Çev. O. Şaik Gökay, Ankara, 1944, s. 5; Öztuna (1983), *a.g.e.*, s. 33).
 17. Yücel (1980), s. 54; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 121).
 18. 13. yüzyılın sonlarında, Söğüt ve çevresinde Osman Bey tarafından kurulan Beylik, beylerinin ileri görüşlü ve dirayetli olmaları sayesinde devamlı gelişme politikası gütmüş, Orhan Gazi zamanında Bizans İmparatorluğu'nun Anadolu'daki toprakları Osmanlıların eline geçince, bu politika daha da geliştirilmiştir. 14. yüzyılın sonlarına doğru Anadolu'daki birçok beylik Osmanlılar tarafından yıkılmış, fakat 1402 yılındaki Ankara Savaşında Osmanlılar yenilince bu gelişme politikası bir süre duraklamıştır. Söz konusu beylik 1 Kasım 1922 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Saltanatı kaldırmaya yönelik aldığı karar neticesinde resmen sona ermiştir.
 19. Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi I*, İstanbul 1979, s. 461.
 20. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 247.
 21. H. Weyd, *Yakındoğu Ticaret Tarihi*, Çev. E. Ziya Karal, Ankara, 1975, s. 607.
 22. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 255.
 23. Öztuna (1983), *a.g.e.*, s. 18.
 24. Öztuna (1983), *a.g.e.*, s. 33.
 25. Yücel (1980), *a.g.e.*, s. 117; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 138, 139.
 26. Mehmet Açıkgözoğlu, *İslam Devletleri Tarihi*, İstanbul, 1977, s. 184.
 27. Talat Mümtaz Yaman, *Kastamonu Tarihi*, C. I, Kastamonu, 1935, s. 96.
 28. Aydın Caneri, Candar, *DİA*, VII, İstanbul, 1993, s. 145, 146
 29. Çetin Varlık, "Canadroğulları Beyliği", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, VIII, İstanbul, 1992, s. 550.
 30. Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar; Çobanoğulları Beyliği, Candarogulları Beyliği Masalıkları'l Ebsar'a Göre Anadolu Beylikleri*, Ankara, 1991, s. 54.
 31. Zuhuri Danişman, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. I., İstanbul, 1964, s. 222.
 32. Yücel (1991), *a.g.e.*, s. 54.
 33. Açıkgözoğlu, s. 184; Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, C. II, Ankara, s. 80.

34. Yücel (1991), *a.g.e.*,s. 55.
35. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 121.
36. Yücel (1991), *a.g.e.*, s. 146.
37. Onun hükümdarlığı dönemine ait en önemli hadise olarak, 1341'de Venedik ve Cenevizliler ile yapılan deniz savaşı sonunda birçok düşman gemisi ele geçirilmiştir (Yücel (1991), *a.g.e.*, s. 147).
38. Yücel (1991), *a.g.e.*,s. 65; Uzunçarşılı, *a.g.e.*,s. 125.
39. Kötürüm Bayezid lakabı ile tanınan Celaleddin Bayezid, kendisinden evvelki Candar beylerine nazaran zamanı olayları oldukça sert ve haşin bir zat olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple beyliği dönemi ortaya çıkan iç ve dış sorunlar dolayısıyla huzursuzluk ve çatışmalar içinde geçmiş ve beylik toprakları ikiye ayrılmıştır. Bazı kaynaklarda Adil Bey'in damadı olduğu bazılarında da oğlu olduğu yazmaktadır (Ali Sevim, Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi: Fetihden Osmanlı'ya Kadar*, C.I, Ankara, 1995, s. 200, 201; Uzunçarşılı, *a.g.e.*,s. 125).
40. Yücel (1991), *a.g.e.*,s. 70.
41. Uzunçarşılı, *a.g.e.*,s. 126; Öztuna (1983), *a.g.e.*, s. 39.
42. İ. Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. I-II, İstanbul, 1971, s. 87.
43. Yücel (1991), *a.g.e.*, s. 84, 148.
44. Öztuna (1969), *a.g.e.*,s. 82.
45. Yücel (1991), *a.g.e.*,s. 148.
46. Yücel (1991), *a.g.e.*,s. 115.
47. Hasan Basri Karadeniz, "Osmanlı Devletinin Beylikleri İlhak Siyaseti ve Dulkadirli Beyliğinin İlhakı", *Türkler*, C. IX, Ankara, 2002, s. 486, 497;
48. Uzunçarşılı, *a.g.e.*,s. 137; Yücel (1991), *a.g.e.*,s. 117.
49. Yücel (1991), *a.g.e.*,s. 139.
50. Kamuran Gürün, *Türkler ve Türk Devletleri Tarihi*, Ankara, 1984, s. 476.
51. Yaman, *a.g.e.*, s. 169.
52. Cevdet Yakupoğlu, "Candaroğulları Döneminde Kastamonu'da İçtimai ve İktisadi Hayat", *I. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Kastamonu, 2001, s. 56.
53. Yücel (1991), *a.g.e.*,s. 130.
54. Yakupoğlu, *a.g.m.*,s. 56.
55. Yücel (1991), *a.g.e.*, s. 138-139.
56. Yücel (1991), *a.g.e.*, s. 139.
57. Yücel (1991), *a.g.e.*, s. 125.
58. İbn Batuta, *Seyhatname*, II, Trc. Şerif Paşa, İstanbul, 1919, s. 462.
59. Yakupoğlu, *a.g.m.*, s. 56.
60. Yakupoğlu, *a.g.m.*, s. 56-63.
61. Cevdet Yakupoğlu, *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo – Ekonomik Tarihi: Kastamonu, Sinop, Çankırı, Bolu, XIII – XV. Yüzyıllar*, Ankara, 2009, Gazi Kitapevi, s. 378.
62. **Mesalikhü'l Ebsar'da** Kastamonu Beyliği başlığı altında şunlar yazılıdır. "Bu memleket Süleyman Paşa'nın yurdu. Sağlığında oğlu İbrahim Şah Sinop Emir'i idi. Babası ile aralarında bazı hadiseler oldu. Şimdi bunlara saymaya gerek yok. Kastamonu Beyliği Karadeniz'in kenarındadır. Cingizlere hemhudud olan Doğancık ve civarı Kastamonu'nun

güneyine düşer. Bolu Sultanlığının kuzeyindedir. Sinop'ta denize inene doğru Suğdak'a çıkar. Çünkü Suğdak, Azak'ın Sinop'a en yakın şehridir. Kastamonu denizden Kıpçak, Hazar ve Bulgar topraklarına en kısa yollardan bağlıdır. Kastamonu'nun kırk şehri ve kalesi vardır. Askeri yirmi beş bin altıdır. Kastamonu'da iyi at yetişir. Paraları halis yarım dirhemlik gümüştür. (Yücel (1991), a.g.e., s. 130).

63. Yakupoplu (2009), a.g.e.,s 377.
64. Yakupoplu (2009), a.g.e.,s 378 – 379.
65. Candarogulları Beyliği döneminde kaleme alınan ilk eser Kutbeddin Sirazi tarafından I. Süleyman Paşa adına yazılmıştır. İmam-i Gazali'nin *Ihyau Ulumi'd-Din* adlı eserinden seçmeler yapılarak hazırlanan eser *İntihab-i Süleymani* adıyla Farsça olarak telif edilmiştir. Kötürüm Bayezid adına da Ebu Mihnef'e, Hz. Hüseyin'in şahadetini anlatan *Destân-i Maktel-i Hüseyin* adlı manzum mesnevî Yusufi tarafından tercüme edilmiştir.
66. Devrinde ilmi ve kültürel çalışmaların önem kazandığı iki Candaroglu beyi; İsfendiyar Bey ile torunu İsmail Bey'in dönemlerinde kaleme alınan eserler arasında Sinoplu hekim Mümin bin Mukbil bin Sinan'ın *Kitâb-u Miftâhu'n-nûr ve Hazâinü's-sürûr* adlı göz hastalıkları ile ilgili tıbbî kitabı, yine İsfendiyar Bey'in emriyle oğlu İbrahim'in okuması için yazılan *Cevahirü'l-esdâf* isimli Türkçe Kur'an-i Kerim tefsiri, diğer oğlu Hızır Bey adına tercüme edilen *Mirâcnâme*, yine oğlu Kasım Bey adına yazılan Türkçe *Hulâsatü'l-ttb* kitapları bulunmaktadır. Bu hanedanın ilim ve edebiyatı himaye hususunda en mühim siması İsmail Bey'dir. *Hulviyyât-i Sahî* adlı Türkçe bir eser yazmış olan İsmail Bey'in kendisi de büyük bir âlimdir. O'nun adına yazılan eserler arasında Kastamonulu Ömer bin Ahmed'in *Risale-i Münciye* adlı yedi kıraate dair geniş Türkçe Tecvid'i, Yunus bin Halil'in *Miyarü'l-ahyar ve'l-esrar* adlı Türkçe tasavvuf kitabı bulunmaktadır. Yine İsmail Bey'in emriyle yapılmış mütercimi bilinmeyen bir *Kimya-yı Saadet* tercümesi vardır. İsmail Bey, Niksarlı Muhyiddin Mehmed için yaptırdığı kütüphaneye şer'î ve aklî ilimlere dair üç yüz kitap bağışlamıştır (Yakupoglu (2009), a.g.e., s. 65-70).
67. Yücel (1991), a.g.e., s. 131.
68. I. Süleyman Pasa sadece Taşköprü'deki Çobanogulları devrinden kalan Muzafferüddin medresesini tamir ettirmiştir (1329). I. İbrahim Bey de I. İzzeddin Keykavus'un Sinop'un iç kalesinde yaptırdığı camii 1341'de yeniden inşa ettirmiş ve bu cami daha sonra İbrahim Bey Camii olarak anılmıştır. Adil Bey'in oğlu Mahmud Bey Kastamonu'ya bağlı Kasaba'da bir cami inşa ettirmiştir. Kötürüm Bayezid Bey de Sinop'ta Cami-i Kebir (Ulu Cami) denilen Sultan Alaaddin camii tamir ettirmiş (1385) ve Araç kasabasında bir cami yaptırmıştır. Candarogulları beyleri içinde ilk defa büyük bir tesis kuran İsfendiyar Bey'dir. Kastamonu'daki kendi adıyla anılan mahallesinde cami, zaviye ve hamam inşa ettirdi. Yine Devrekânî'nin Kasaplar köyünde mescit ve Boyabat'da medrese bina ettiren İsfendiyar Bey'in tamir işlerine de önem verildiği bilinmektedir. İsfendiyar Bey'in oğlu Kasım Bey de Çankırı'da cami, imaret ve zaviye yaptırmıştır. II. İbrahim Bey'in de Kastamonu'da Aktekke diye bilinen bir imareti vardır. Candarogulları Beyleri arasında inşa faaliyetleri bakımından önemli yeri olan ikinci kişi İsmail Bey'dir. Kastamonu, Sinop ve civarında pek çok tesisi bulunmaktadır. Ayrıca ömrünün son zamanlarını geçirdiği Filibe'de de imar hareketlerini devam ettirmiştir. İsmail Bey'in Kastamonu'da inşa ettirdiği en önemli külliyesi, önceleri Şehinsah Kayası ve sonraları Küçük İmaret, Aşağı İmaret diye bilinen cami, on odalı medrese, imaret, türbe ve kütüphaneden meydana gelen tesistir. Bu külliyenin inşa tarihi 1454'tür. İsmail Bey'in yine Kastamonu'da bir kervansaray, Sinop'ta çeşme, Araç'ta han ve çeşme, Boyabad'da imaret, Boyabad'ın Mana kasabasında mescit, Araç'ın Boyalı ve Küre-i Hadid köylerinde cami, Oyacalı köyünde hamam, Küre-i Nühas'ta hamam, Taşköprü'nün Gökçe nahiyesinde kervansaray, Göl nahiyesinin Kemah ve Kovalca köylerinde cami ve çeşme, Devrekânî'de mescit ve hamam

ve Çayırıcık köyünde bir mescit yaptırmıştır. İsmail Bey Filibe'de bulunduğu sırada burada Saraçhane Camii ile Morkova köyünde mescit, hamam ve su yolları inşa ettirmiş ve vakıflar tesis etmiştir (Yücel (1991), *a.g.e.*, s. 133-137).

69. Yakupoğlu (2009), *a.g.e.*, s. 66-70.

70. İbn-i Batuta, *a.g.e.*, s. 48, 49.

71. Yakupoğlu (2009), *a.g.e.*, s. 69.

EXTENDED ABSTRACT

The fact that the Turks travelled thousands of kilometres from the Central Asian steppes, seized the Anatolian territories, made them their home and established political institutions there is regarded as a turning point in history. The Manzikert Victory of 1071 opened the doors of Anatolia to the Turks and the Miryakafelon Victory of 1176 definitely established that Anatolia was the home of the Turks. In the wake of the Babai Rebellion and the Battle of Köseadağ, which took place in the mid-XIII. century and emerged as a successor to the Great Seljuk Empire, central authority at the extremes of the Turkish Seljuk Empire, which had been founded on these Anatolian territories, weakened and soon came to an end altogether, and the new and now well established Turkmen of Anatolia, who considered the ensuing political and social turmoil to be a golden opportunity for themselves, and thus proclaimed their independence. As many as twenty beyliks of varying sizes established on the Anatolian territories began to prosper again. Virtually all of the Anatolian beyliks had the dream of reestablishing the Turkish union by reviving the Anatolian Seljuk Empire. These beyliks, which emerged from the ruins of the Great Seljuk Empire, are referred to as *Tavaif-i Mülûk*, that is to say, Muslim-ruled principalities or petty kingdoms. The Turkic tribes settled down where they were and they showed that they had the necessary background to adapt to their environment and become civilized as well. In general, they adopted the sophisticated Seljuk culture and took this culture one step further, thus paving the way for Turkey to become a classical civilization in the XVI. century.

In spite of the strong effect of Iranism, they spoke Turkish and first adopted Turkish as the official language in Anatolia. The first Turkish translations of major books written in Persian and Arabic appeared at that time. The period of time when these beyliks made great contributions to the advancement of the Turkish culture and civilization to higher levels also witnessed the full Turkization of Anatolia. As this period is of great significance to Turkish history, it occupies a dignified place in .

Of these beyliks which made their mark on the political, economic, ethnical and cultural structure of Turkish history from the time of their establishment up to XVI. century, the Aydın, Menteşe, Saruhan, and Karesi beyliks, and finally the Ottomans come to the fore owing to their identity of war veterans who staged incursions into the Byzantine and Latin worlds, while the southern beyliks such as Chobanids, Jandarids and Pervaneoğlu, which share the same social and cultural origin, provided great help and support to these three beyliks behind them at the far western tip.

On the other hand, the Ottoman dynasty, Germiyanids, Karamanids, Eretnid Empire and its successor the principality of Kadi Burhaneddin Ahmed as well as the Jandarids had to fight for many years to gain dominance in Anatolia.

Among the aforementioned beyliks is the Jandarids, who ruled from 1292 to 1461 in what is now Kastamonu and Sinop in present-day Turkey, represented a strong relationship between the Seljuk and Ottoman Empires, and succeeded in becoming a model for Turkish conquests in the Western Anatolia. The Jandarid Dynasty is also referred to as “the Isfendiyarids” named after the eighth ruler who reigned for forty-eight years or the “Kızıl Ahmet Dynasty” by reference to Kızıl Ahmet Pasha. The origin of the Jandarids, the original name of the beylik, goes back to Shemseddin (Temür or Demir) Yaman Jandar, who established the principality. Under the Principality of Jandar, there were about forty states, the same number of fortresses and as many as 1500 villages. Such present day towns as Kastamonu, Sinop, Çankırı, Taşköprü, Boyabat, Koçhisar, Çerkeş, Araç, Tosya, Küre, Daday, Devrekâni, Kurşunlu, Kargı and Kalecik were major settlement units that had a lively social and cultural life. This beylik had a social and cultural life with practices and institutions that made the Turk-Islam synthesis felt throughout its existence, and played a key part in turkicizing Anatolia and making it remain home to the Turks. In other words, although it has different political structures as regards administration, the Turkmen world that includes, among many other beyliks, the Jandarids is a vast community that does not basically differ significantly from other beyliks on religious and cultural grounds. Indeed, the facts that the Ottomans managed to rally enough human support to make more conquests and the Turkmen beyliks could be administered in a way that can be considered to be easy should be explained by reference to a shared culture. With construction activities performed employing a style of its own and works of art as well as prominent figures it produced, the Jandarid beylik played a pivotal role in turkicizing Anatolia and enabling it to remain home to the Turks.

This study deals with the Jandarid Beylik, which was in existence subject to the Turkic Seljuks in the Northwestern Anatolia in the early XIII. century, waged holy wars in the West against the Byzantium throughout this century, consisted of a large Turkmen population in what is now Kastamonu, seized present-day Sinop and Çankırı and proclaimed its independence, and continued to exist until the period of Sultan Mehmet the Conqueror as well as the social and cultural life under this beylik. The study also deals with the fact that, after the beylik dealt a heavy blow to the Ottoman Empire in the battle of Ankara in 1402 under Timur the Lame, thus regaining its former territories and its political power, and provides some explanations for the social, political and economic state of Anatolia following the decline of the Turkic Seljuk Empire suffered as a result of the Babai Rebellion and the Battle of Kösedağ.